

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมริมคลองบางกอกน้อย

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE MUSLIM COMMUNITY IN BANGKOK NOI

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สำราญ ผลดี¹, อรัฮาวี เจ๊ะซะแม²

Assistant Professor Dr.Samran Phondee¹, Anhawi Chesamae²

สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยธนบุรี¹, คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยธนบุรี²

ltee007@hotmail.com¹, v_jehsamae@hotmail.com²

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงภูมิหลังและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมในพื้นที่ริมคลองบางกอกน้อย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ประกอบกับข้อมูลจากภาคสนาม และนำเสนอผลการวิจัยโดยใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า บรรพบุรุษของชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยคือกลุ่มคนมุสลิมที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาเมื่อเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 โดยล่องแพลงมาตามลำน้ำเจ้าพระยาและมาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บริเวณปากคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการใช้พื้นที่ของชุมชนเพื่อสร้างสถานีรถไฟบางกอกน้อย ส่งผลให้ชาวมุสลิมต้องย้ายข้ามฝั่งคลองบางกอกน้อยมาฝั่งเหนือ ชุมชนก็มีการขยายตัวออกไปมีทั้งที่อาศัยอยู่ในเรือนริมฝั่งคลอง รวมไปถึงในเรือนแพริมน้ำ ตั้งแต่ปากคลองเรือยไปจนถึงหน้าวัดสุวรรณาaram เมื่อครั้งสงครามมหาเอเชียบูรพามุสลิมบางกอกน้อยได้รับผลกระทบอย่างหนัก ส่งผลให้ชาวมุสลิมกระจ่ายตัวออกไปยังภายนอก แต่ส่วนหนึ่งก็ยังคงปักหลักสร้างชุมชนของตนเองขึ้นมาอีกครั้ง ปัจจุบันชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยประกอบด้วย 2 ชุมชน คือ ชุมชนโดยรอบมัสยิดอันซอร์ริชชุนนะห์และชุมชนสันติชนสงเคราะห์ 2 โดยมีโรงเรือพระราชพิธีและสะพานอรุณอมรินทร์กั้นกลางอยู่ และยังคงเป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลองสืบต่อมาจากอดีตเป็นชุมชนที่ยึดมั่นในศาสนาอิสลามนิกายซุนนีย์ โดยมีมัสยิดหลวงอันซอร์ริชชุนนะห์เป็นศูนย์กลางของชุมชน

คำสำคัญ: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์, มุสลิม, บางกอกน้อย

Abstract

This research aims to study the background and historical development of the Muslim community in the Bangkok canal area. By analyzing data from documents with field data and presenting them in descriptive analysis. The research found that ancestors of the Bangkok Noi Muslim community are the people who migrated from Ayudhaya when the 2nd capital failed by Rafting down the Chao Phraya River and located at the mouth of the Bangkok Noi canal. Later in the reign of King Rama 5, the area of the community was used to build Bangkok Noi Railway Station. As a result, Muslims have to move across the bank of the Bangkok Noi canal to the north. The community has expanded to include residents living in canal side houses. Including the waterfront house raft from the beginning of the canal to the front of Wat Suwannaram. When the Great East Asia War Muslim Bangkok Noi has been badly affected, causing the community to spread outward. But part of it is still settling down to build their own community again. At present, the Bangkok Noi Muslim community consists of

2 communities, namely, the communities surrounding the Anishri Sunnah Mosque and Santisongkho 2 Community. There is a ceremonial boat barn and Arun Amarin Bridge. And still a community located next to the canals of the past. And hold on to Sunni Islam with the Grand Mosque of Anisar Sunnah as the center of the community.

Keyword: historical development, Muslim, Bangkok Noi

บทนำ

ชาวมุสลิมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่บางกอกน้อยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีการตั้งชุมชนรวมกันอยู่ทั้งสองฝั่งคลอง แต่มีความหนาแน่นอยู่บริเวณฝั่งด้านใต้ของคลองบางกอกน้อยที่ปัจจุบันคือโรงพยาบาลศิริราชและสถานีรถไฟบางกอกน้อย ซึ่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปยังเพชรบุรี และทรงมีพระราชประสงค์ที่จะใช้พื้นที่ตรงบริเวณปากคลองบางกอกน้อยนี้เป็นที่ตั้งของสถานีรถไฟ จึงขอแลกที่ดินฝั่งตรงข้ามซึ่งเป็นอู่เรือหลวงที่ชำรุดกับชุมชนมุสลิม โดยพระราชทานที่ดินให้มากกว่าเดิม รวมถึงพระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างมัสยิดแห่งใหม่ จึงทำให้ชุมชนมุสลิมย้ายไปอยู่ข้างอู่เรือตั้งแต่เวลานั้นจนถึงปัจจุบัน (พรพรรณ ศรีศิริรัตน์, 2549: 109) โดยมีศาสนสถานอย่างมัสยิดอันซอริชซุนนะห์เป็นศูนย์กลางของชุมชน ที่ไม่เพียงเป็นศูนย์กลางการประกอบพิธีทางศาสนาเท่านั้น หากแต่มีสยิดยังเป็นศูนย์รวมแห่งวิถีการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิมในพื้นที่บางกอกน้อยและบริเวณใกล้เคียงด้วย

ปัจจุบันชุมชนมุสลิมยังคงรวมตัวกันตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่นทั้งโดยรอบมัสยิดอันซอริชซุนนะห์ที่อยู่ทางด้านปากคลองรวมถึงชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไปด้านในคลองเลยสะพานอรุณอมรินทร์เข้าไปหรือชุมชนสันติสงเคราะห์ 2 ที่สำคัญชุมชนทั้งหมดยังคงเหนียวแน่นในวิถีวัฒนธรรมอิสลาม หรือการยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนา มีความสามัคคีประดุจดั่งพี่น้อง โดยมีศาสนสถานทางศาสนาอย่างมัสยิดอันซอริชซุนนะห์เป็นศูนย์กลางของชุมชน ด้วยความเป็นชุมชนที่มีความแตกต่างทั้งทางด้านการนับถือศาสนา วิธีการดำรงชีวิต หากแต่ชุมชนดังกล่าวยังคงรักษาวิถีวัฒนธรรมความเป็นชุมชนมุสลิมไว้ได้อย่างชัดเจนในท่ามกลางชุมชนที่แวดล้อมด้วยชาวพุทธ จนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลาย

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจทำการศึกษาวิจัย ในหัวข้อ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนมุสลิมริมคลองบางกอกน้อย ทั้งนี้เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยที่มีคุณค่าและกำลังอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการเสื่อมถอยและสูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงเพื่อให้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของย่านเก่าที่มีอัตลักษณ์แตกต่างกันและมีใช้เพียงกายภาพ แต่หมายรวมถึงความหลากหลายในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาอย่างเหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงภูมิหลังและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมในพื้นที่ริมคลองบางกอกน้อย
2. เพื่อวิเคราะห์ถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมุสลิมริมคลองบางกอกน้อยภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์

นิยามศัพท์เฉพาะ

มุสลิม หมายถึง กลุ่มคนที่นับถือศาสนาอิสลาม ในที่นี้ กล่าวเฉพาะกลุ่มคนมุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ชุมชนมุสลิมบางกอกน้อย

มุสลิมบางกอกน้อย หมายถึง กลุ่มคนที่นับถือศาสนาอิสลามนิกายซุนนีห์ ในพื้นที่บริเวณริมคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือตั้งแต่ปากคลองจนถึงวัดสุวรรณาราม

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนมุสลิมริมฝั่งคลองบางกอกน้อยภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการค้นคว้าและรวบรวมจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการศึกษาภาคสนาม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนรายงาน นำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดของกระบวนการดังต่อไปนี้

1. การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชาวมุสลิมในพื้นที่บางกอกน้อยตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ รวมถึงกระบวนการปรับตัวและกระบวนการธำรงไว้ซึ่งความเป็นชุมชนมุสลิมอย่างเข้มแข็ง

เอกสารที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทั้งที่เป็นข้อมูลเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และชั้นรอง (Secondary Sources) เช่น พงศาวดาร บันทึกของชาวต่างชาติ กฎหมาย ประวัติของศาสนสถาน เอกสารของทางราชการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ รวมถึงหนังสือของนักวิชาการที่มีอยู่ทั้งจากหน่วยของภาครัฐและเอกชน

ข้อมูลที่น่ามาใช้ในการศึกษาค้นคว้าทั้งจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ผู้วิจัยได้จัดแบ่งเอกสารเป็นประเภทต่างๆ ตามบริบทของเอกสาร จากนั้นจึงทำการศึกษารายละเอียด และใช้วิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์เพื่อวิเคราะห์เอกสาร ทั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้เอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรรวมถึงหลักฐานทางโบราณคดีร่วมประกอบการศึกษา

2. การวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ (ชุมชน) โบราณสถาน (มัสยิด) สถานที่สำคัญอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนในพื้นที่บางกอกน้อย

ส่วนที่ 2 ข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคล (Oral history) ที่เกี่ยวข้องในการให้ข้อมูลในด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่การศึกษา ความเป็นชุมชนมุสลิม รวมถึงข้อมูลตามวัตถุประสงค์ เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ประชาชนชาวบ้าน และผู้อาวุโส เป็นต้น ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลตามที่ต้องการอย่างสมบูรณ์ที่สุด

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะทำการศึกษาค้นคว้าจากหลักฐาน เอกสาร ได้แก่ พงศาวดาร รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ บันทึก ภาพถ่าย บทความ หนังสือ เป็นต้น และเก็บข้อมูลจากภาคสนามทั้งข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ รวมถึงจากการสัมภาษณ์ทั้งจากนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา รวมถึงการเก็บข้อมูลภาคสนาม เกี่ยวกับสถานที่สำคัญของชุมชน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารหลักฐานและข้อมูลจากการลงภาคสนาม มาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่ออธิบายถึงภูมิหลัง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมในพื้นที่คลองบางกอกน้อย ผ่านบริบททางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันในช่วงเวลาที่กำหนด เพื่อค้นหาข้อสรุปถึงประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมในพื้นที่บางกอกน้อย อันจะนำมาซึ่งฐานข้อมูลของชุมชนที่ถูกต้องตามหลักวิชาการเพื่อใช้ในการศึกษาค้นคว้า อ้างอิง รวมถึงความเข้าใจที่ถูกต้องของอดีตเพื่อทำความเข้าใจปัจจุบันและการวางแผนอนาคตได้

ขอบเขตการวิจัย

1. **ขอบเขตด้านเวลา** เนื่องจากการวิจัยดังกล่าวเป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดช่วงเวลาของการศึกษาไว้ตั้งแต่เริ่มพบการปรากฏตัวของชุมชนมุสลิมในพื้นที่บางกอกน้อย โดยยึดหลักฐานทางประวัติศาสตร์ความเป็นชุมชนที่ค้นพบอย่างชัดเจนในพื้นที่ศึกษาจนถึงปัจจุบัน

2. **ขอบเขตด้านพื้นที่** ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัยด้านพื้นที่ คือ บริเวณชุมชนริมคลองบางกอกน้อยตั้งแต่ชุมชนโดยรอบมัสยิดอันซอร์ริชชุมชนจนถึงชุมชนที่อยู่ด้านในคลองหรือชุมชนสันติชนสงเคราะห์ 2 เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีชุมชนมุสลิมตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจนมาแล้วตั้งแต่อดีต รวมถึงยังคงอยู่รวมตัวกันอย่างหนาแน่นในปัจจุบัน มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ และมีความเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ในมิติของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา

3. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาเนื้อหาครอบคลุม 2 ส่วนหลัก ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ คือ ภูมิหลังและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวมุสลิมในพื้นที่บางกอกน้อย

สรุปผลการวิจัย

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่บางกอกน้อย

คลองบางกอกน้อยนับเป็นคลองเก่าแก่ที่แต่เดิมนั้นคือเส้นทางหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา (สายเดิม) ซึ่งมีลักษณะคดโค้งเหมือนรูปเกือกม้า ทำให้การเดินทางสัญจรทางเรือจากปากน้ำไปยังกรุงศรีอยุธยาต้องใช้เวลาอย่างมาก ในสมัยสมเด็จพระไชยราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2077-2089) พระองค์ทรงโปรดฯ ให้มีการขุดคลองลัดบางกอกขึ้นเพื่อย่นระยะทางให้สั้นลง และสะดวกต่อการเดินทางสัญจรไปมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวต่างชาติที่เดินทางมาติดต่อค้าขาย เส้นทางที่ให้ขุดนั้นเริ่มต้นจากปากคลองบางกอกใหญ่หรือบริเวณใกล้กับพระราชวังเดิมหรือใกล้กับป้อมวิไชยเณทร์ จนถึงปากคลองบางกอกน้อย เมื่อขุดคลองลัดบางกอกสำเร็จลง และด้วยกระแสการไหลของน้ำตามธรรมชาติที่ไหลตรงออกปากน้ำจึงทำให้คลองลัดบางกอกนี้ขยายใหญ่ขึ้น ในขณะที่แม่น้ำสายเดิมก็ตื้นเขินและแคบลงกลายเป็นเพียงคลองขนาดเล็กและมีชื่อเรียกต่างๆ คือ คลองบางกอกน้อย คลองชักพระหรือคลองบางขุนศรี คลองบางกอกใหญ่หรือคลองบางหลวง เป็นต้น (สุภาพรณ์ จินตามณี โรจน์, 2554: 88)

คำว่า “บางกอกน้อย” เป็นชื่อที่มีการปรากฏอยู่ในแผนที่ของชาวต่างชาติ หลายฉบับ ชื่อแรกสุดที่ปรากฏในแผนที่ Mappa Meinam โดย Engelbert Kampher จากหนังสือ The History of Japan (จดหมายเหตุแคมป์เฟอร์) พิมพ์ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ แต่ในแผนที่ชาวดัตช์ที่เขียนเมื่อราว พ.ศ.2223 ปรากฏชื่อ BanNoy ซึ่งระบุตำแหน่งบริเวณปากคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือธนบุรี (ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช, 2553: 5) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความชัดเจนของการเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญระดับหนึ่งของสยามในอดีตเช่นกัน

ในอดีตนั้นพื้นที่บางกอกน้อยถือเป็นย่านศูนย์กลางชุมชนมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา บทบาทการเป็นย่านการค้าของชุมชนมีความสำคัญในฐานะที่เป็นจุดเชื่อมต่อสินค้าไปยังฝั่งพระนครทั้งสินค้าจากทางเหนือและสินค้าที่มาจากสวนในแถบธนบุรี (กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ, 2545: 211) ซึ่งสภาพบรรยากาศทางการค้าของบางกอกน้อยในอดีตนั้นอาจเรียกได้ว่าเป็นศูนย์การค้าที่มีขนาดใหญ่ มีสินค้านานาชนิด และที่น่าสนใจคือความหลากหลายของพ่อค้าแม่ค้าที่มาค้าขาย ทั้งชาวไทย ชาวจีน รวมถึงชาวมุสลิมที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนั้น (วัลลี นวลหอม, 2554: 74) ต่อมาเมื่อมีเส้นทางรถไฟตัดผ่าน รวมถึงนโยบายการห้ามจอดแพกิตขวางเส้นทางน้ำ ตลาดปากคลองบางกอกน้อยจึงย้ายขึ้นฝั่งไปอยู่บริเวณที่เป็นสถานีรถไฟบางกอกน้อยหรือที่เรียกกันว่า “ตลาดศาลาน้ำร้อน” ดังนั้นชุมชนที่อยู่บริเวณปากคลองบางกอกน้อยในอดีตจึงเปลี่ยนมาเป็นย่านที่พักอาศัยริมน้ำ (กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ, 2545: 211)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการยกฐานะของเมืองธนบุรีให้มีสถานะเป็นจังหวัด ครั้งนั้น บางกอกน้อยก็เป็นหนึ่งใน 11 อำเภอที่ถูกจัดตั้งขึ้นท้าวอยู่ในชื่อ “อำเภออมรินทร์” ซึ่งเป็นอำเภอที่เรียกว่าอยู่ในเขตชั้นใน ต่อมาได้มีประกาศลงวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ.2459 เปลี่ยนชื่อจากอำเภออมรินทร์ มาเป็น “อำเภอบางกอกน้อย”

พื้นที่บางกอกน้อยในอดีตโดยเฉพาะสองฝั่งคลองบางกอกน้อยนั้นมีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้วตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจนกลายเป็นชุมชนที่มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านที่ชาวต่างชาติจะรู้จักในนาม “บางกอก” อันเป็นเส้นทางที่จะเข้าไปสู่กรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยธนบุรีพื้นที่บริเวณดังกล่าวก็มีความสำคัญมากขึ้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรธนบุรีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นแหล่งรวมของงานช่างฝีมือหลายชนิด เช่น การทำเครื่องทองลงหินที่บ้านบุ การทำที่นอนปากคลองบางกอกน้อย รวมถึงเป็นย่านที่พักอาศัยของชุมชนพื้นถิ่นและชุมชนต่างถิ่น เป็นต้น (พรพวรรณ ศรีศิริรัตน์, 2549: บทคัดย่อ) พื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่สำคัญที่มีผู้คนมากมายอพยพเข้ามารวมตัวกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 จนกลายเป็นแหล่งรวมของชาวสยามดั้งเดิมและชาวต่างชาติจำนวนมาก ทั้ง ชาวจีน ชาวมอญ รวมถึงชาวมุสลิม จนก่อให้เกิดกลายเป็นชุมชนมากมาย เช่น ชุมชนบ้านช่างหล่อ ชุมชนบ้านบุ ชุมชนมุสลิมบางกอกน้อย เป็นต้น เมื่อครั้งสมัยรัตนโกสินทร์พื้นที่บางกอกน้อยก็มีความสำคัญอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่ทำการค้ากับตะวันตก รุ่งเรือง ชนชั้นนำในขณะนั้นก็ให้ความสำคัญกับพื้นที่ดังกล่าวอยู่มาก กล่าวคือ มีการให้เจ้านายเชื้อพระวงศ์ทรงมาประทับอยู่ที่ฝั่งตะวันตก หรือแม้แต่ขุนนางคนสำคัญจำนวนมากก็มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเช่นกัน

นอกจากนี้พื้นที่ย่านบางกอกน้อยยังมีลักษณะที่เรียกว่าเป็น “จุดตัด” ของเส้นทางคมนาคม หรือมีปากคลองที่เป็นจุดตัดและเชื่อมต่อกับเส้นทางคมนาคมหลักคือแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งทางผ่านจากปากอ่าวเจ้าพระยาจังหวัดสมุทรปราการเข้าไปสู่กรุงศรีอยุธยา รวมถึงเส้นทางที่สามารถลัดเลาะไปสู่ชุมชนต่างๆ ที่อยู่ภายในได้ จึงส่งผลให้พื้นที่บริเวณย่านปากคลองบางกอกน้อยกลายเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่มีการส่งต่อแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญมาตั้งแต่อดีต

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมริมคลองบางกอกน้อย

คำว่า “มุสลิมบางกอกน้อย” ในที่นี้หมายถึงเฉพาะชุมชนมุสลิมที่ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือ ตั้งแต่บริเวณปากคลองจนถึงวัดสุวรรณาราม โดยชุมชนมุสลิมกลุ่มนี้มีมัสยิดสำคัญอย่างมัสยิดหลวงหรือมัสยิดอันซอริชชุนนะห์ เป็นศูนย์กลางของชุมชน ดังนั้นอีกชื่อหนึ่งที่จะเรียกมุสลิมบางกอกน้อยคือชุมชนมุสลิมโดยรอบมัสยิดอันซอริชชุนนะห์ ซึ่งรวมถึงชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไปด้านในคลอง ถัดจากสะพานอรุณอมรินทร์เข้าไปที่เรียกว่าชุมชนสันติสงเคราะห์ 2 ชาวมุสลิมในชุมชนดังกล่าวก็ใช้มัสยิดอันซอริชชุนนะห์ในการประกอบศาสนกิจและเป็นศูนย์กลางของชุมชนตนเองด้วยเช่นกัน

ชุมชนมุสลิมโดยรอบมัสยิดอันซอริชชุนนะห์เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติมายาวนาน หนังสือ สายสกุลสัมพันธ์ อธิบายเบื้องต้นไว้ว่า บรรพบุรุษของพวกตนคือกลุ่มคนที่หนีภัยสงครามเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 โดยล่องแพลงมาตามลำน้ำเจ้าพระยาและมาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บริเวณต้นมะกอกน้อย (ปากคลองบางกอกน้อย) ตรงพื้นที่ที่เป็นสถานีรถไฟบางกอกน้อยหรือสถานีรถไฟในปัจจุบัน (คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือสายสกุลสัมพันธ์, 2543: 6) ชาวชุมชนเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลามนิกายซุนนีย์ มีเพียงชาวมุสลิมเพียงหนึ่งครอบครัวเท่านั้นที่เป็นมุสลิมนิกายชีอะห์ กุสุมา รักษมณี (2555: 16) อธิบายว่า มุสลิมบางกอกน้อยมีหลายเชื้อชาติ ต้นตระกูลเป็นพ่อค้าชาวอาหรับก็มี สืบสายมาจากสุลต่านสุลัยมานชาวเปอร์เซียก็มี จากพ่อค้าและช่างฝีมือชาวมลายูก็มี อีกทั้งยังมีมิตรสหายที่เป็นมุสลิมชาวอินเดียและชาวชวาด้วย เช่นเดียวกับเสาวนีย์ จิตต์หมวด (2541: 61) ที่กล่าวว่า ชุมชนมุสลิมที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามแนวคลองบางกอกน้อย บรรพบุรุษเป็นชนชาติอาหรับ ฮาเดอรอเม้าท์ที่เข้ามาทำการค้าขายตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นมุสลิมในชุมชนนี้จึงเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามช่วงเวลาที่ผ่านมาสายตระกูลต่างๆ มีการกระจายตัวออกไปภายนอก ในขณะที่จำนวนมากก็ปักหลักอยู่ในพื้นที่สืบสายสกุลมาแล้วตั้งแต่อดีต ซึ่งสายตระกูลสำคัญที่ยังคงตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่

ในพื้นที่ เช่น ซอลีฮ์ กริมี่ มัสอูดิ ฮะกิมี่ ศรีจรงูญ รักษมณี เกตุเพ็ญกิง อรุณโษษฐ์ กองทรัพย์โต เป็นต้น (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2541: 61)

บรรพบุรุษของชุมชนมุสลิมบริเวณบางกอกน้อยนี้เชื่อได้ว่าน่าจะมีทั้งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่แต่เดิมบ้างแล้ว แต่กลุ่มใหญ่น่าจะเป็นกลุ่มที่อพยพหนีภัยสงครามมาจากกรุงศรีอยุธยาเมื่อครั้งเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 ซึ่งบางกลุ่มก็ตั้งรกรากอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเรื่อยมาทั้ง บางเขน บางอ้อ บางกอกน้อย บางกอกใหญ่ และบางลำพู ในส่วนของบางกอกน้อยมีการอพยพเข้ามาสมทบกับกลุ่มที่มีอยู่เดิม บรรพบุรุษของมุสลิมที่บางกอกน้อยนี้เป็นพวกที่มีเชื้อสายอาหรับและเปอร์เซีย นับถือศาสนา นิกายซุนนีย์ (กุสุมา รักษมณี, 2555: 17)

มุสลิมเหล่านี้ในอดีตปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นแพลอยน้ำอยู่ริมฝั่งริมคลองบางกอกน้อยจึงถูกเรียกว่า “แขกแพ” ซึ่งบริเวณพื้นที่ปากคลองบางกอกน้อย ในอดีตถือเป็นทำเลสำคัญสำหรับการค้าขายอย่างมาก เนื่องจากเป็นพื้นที่จุดตัดของเส้นทางคมนาคม ด้วยเป็นพื้นที่ปากคลองเชื่อมกับชุมชนที่อยู่ด้านในกับผู้ที่มาจากต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายโดยทางเรือ ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา รวมถึงเป็นจุดเชื่อมเพื่อทำการค้ากับชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไปตามเส้นทางของแม่น้ำเจ้าพระยา

ช่วงเวลาก่อนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มุสลิมมีความชัดเจนในความเป็นชุมชนอย่างแน่นอนแล้วเพราะปรากฏหลักฐานว่าก่อนที่ทางราชการจะดำเนินการสร้างสถานีรถไฟธนบุรีหรือสถานีรถไฟบางกอกน้อยนั้นมัสยิดตั้งอยู่แล้ว ซึ่งมีมัสยิดคือศาสนสถานสำคัญที่อธิบายถึงความเป็นชุมชนมุสลิมที่ชัดเจนอยู่แล้วว่า เมื่อกลุ่มคนที่นี่นับถือศาสนาอิสลามไปรวมตัวตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใดก็จะสร้างศาสนสถานของศาสนาอิสลามหรือมัสยิดไว้เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

พื้นที่เดิมของชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยนั้นอยู่ทางริมฝั่งคลองบางกอกน้อยทางทิศใต้ที่ปัจจุบันคือ สถานีการแพทย์สยามมินทรราชวิทยาลัย โรงพยาบาลศิริราช ซึ่งอดีตคือที่ตั้งของสถานีรถไฟบางกอกน้อยหรือสถานีรถไฟธนบุรี และก่อนหน้านั้นก็คือที่ตั้งของชุมชนมุสลิมสายซุนนีย์ ด้วยปรากฏหลักฐานว่าพื้นที่ริมฝั่งคลองด้านใต้มี “มัสยิดและที่ฝังศพ” อยู่แล้ว การสร้างทางรถไฟที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น มีจุดที่จะต้องพาดทับผ่านมัสยิดและที่ฝังศพของชุมชนพодиพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชทานที่ดินริมคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือหรือฝั่งตรงข้ามกับที่อยู่ของชุมชนมุสลิมเดิมให้เป็นที่ตั้งรวมตัวกันของชุมชนแห่งใหม่ และให้มีการสร้างมัสยิดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่มั่นคง ปัจจุบันมัสยิดแห่งนี้มีชื่อว่า “มัสยิดหลวง” หรือ “มัสยิดอันซอริซซุนนะห์”

การย้ายข้ามฝั่งคลองจากฝั่งใต้ขึ้นไปฝั่งเหนือทำให้เชื่อได้ว่า แม้ความเป็นชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยก่อนที่จะสร้างสถานีรถไฟธนบุรีในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นจะมีความหนาแน่นอยู่ในพื้นที่ฝั่งใต้ แต่ริมคลองฝั่งเหนือก็น่าจะมีบ้านเรือนของชาวมุสลิมอยู่บ้างแล้ว เมื่อมีการย้ายชุมชนข้ามฝั่งคลองจึงเป็นการย้ายไปรวมกัน ไม่ใช่การย้ายไปตั้งรกรากเอาใหม่ทั้งหมด

เมื่อย้ายชุมชนข้ามฝั่งมาที่ฝั่งเหนือโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว ชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยก็มีการขยายตัวออกไปอย่างมากโดยมีทั้งที่อาศัยอยู่ในเรือนริมฝั่งคลอง รวมไปถึงในเรือนแพริมน้ำ เรียงรายกันไปตั้งแต่ปากคลองเรื่อยไปจนถึงหน้าวัดสุวรรณาราม (กุสุมา รักษมณี, 2554: 10-12) การอยู่อาศัยของชาวมุสลิมนี้มีทั้งที่อยู่รวมกันอย่างหนาแน่นบริเวณรอบมัสยิดอันซอริซซุนนะห์ และที่กระจ่าย แทรกปนอยู่กับชุมชนชาวพุทธตามริมคลองบางกอกน้อย โดยที่ไม่มีปัญหาความแตกต่างแต่อย่างใด ชุมชนชาวพุทธโดยรอบก็มักจะได้ยินเสียงการประกอบศาสนกิจของชาวมุสลิม ในขณะที่ชาวมุสลิมเองก็ได้ยินเสียงการประกอบกิจกรรมของชาวพุทธอยู่เป็นประจำด้วยเช่นกัน ลักษณะดังกล่าวเป็นมาตั้งแต่อดีต แม้ปัจจุบันก็ยังคงปรากฏอยู่ (เดริก ฮะกิมี่, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2558)

ในช่วงสงครามมหาเอเซียบูรพา ชุมชนมุสลิมริมคลองบางกอกน้อยได้รับผลกระทบอย่างหนักจากการที่ชุมชนตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่สำคัญทางการสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตร ส่งผลให้ชุมชนได้รับความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สิน อย่างไรก็ตามเมื่อหลังสิ้นสงครามแม้ว่าจะมีบางส่วนของที่ย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานภายนอก แต่ก็ยัง

มีชุมชนส่วนหนึ่งที่กลับมารวมตัวกันเป็นชุมชน การร่วมกันสร้างศาสนสถานและสถานที่สำคัญของชุมชน โรงเรียน จนกลับมามีความมั่นคงเข้มแข็งอีกครั้ง

ภายหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา ชุมชนมุสลิมมุสลิมบางกอกน้อยก็ยังคงมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง ความเป็นชุมชนเข้มแข็งด้วยสายสัมพันธ์ทั้งการเป็นเครือญาติ รวมถึงความเป็นกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน ทั้งความเชื่อทางศาสนา และวิถีความเป็นอยู่โดยยึดหลักการทางศาสนาอิสลามเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าชุมชนเองจะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ในช่วงเวลาที่ผ่านมาส่งผลให้ชาวชุมชนจำนวนไม่น้อยกระจ่ายตัวออกไปภายนอก ในขณะที่ส่วนใหญ่ยังคงปักหลักอยู่ในพื้นที่ที่สืบสายสกุลมาแล้วตั้งแต่อดีต ซึ่งสายตระกูลสำคัญที่ยังคงตั้งถิ่นฐานเรือนอยู่ในพื้นที่ เช่น ซอลีฮี กริมมี มัสอูดี ฮะกิมมี ศรีจรูญ รักชมณี เกตุเพียงกิจ อรุณโอษฐ์ กองทรัพย์โต เป็นต้น (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2541: 61)

ปัจจุบันชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยยังคงรวมตัวกันตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่นทั้งโดยรอบมัสยิดอันซอริชชุนนะห์ที่อยู่ทางด้านปากคลองรวมถึงชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไปด้านในคลองเลยสะพานอรุณอัมรินทร์เข้าไปหรือชุมชนสันติสงเคราะห์ 2 ที่สำคัญชุมชนทั้งหมดยังคงยึดมั่นในวิถีวัฒนธรรมอิสลาม หรือการยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนา มีความสามัคคีประจวบคั่งพี่น้อง โดยมีศาสนสถานทางศาสนาอย่างมัสยิดอันซอริชชุนนะห์เป็นศูนย์กลางของชุมชน



ภาพที่ 1 ชุมชนโดยรอบมัสยิดอันซอริชชุนนะห์



ภาพที่ 2 ชุมชนสันติชนสงเคราะห์

อย่างไรก็ตามด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีต ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนมุสลิม ทำให้ชุมชนต้องมีการปรับตัวเพื่อธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ ภูมิปัญญา รวมถึงวิถีวัฒนธรรมของตนเองไว้อย่างสุดกำลัง หลายประเด็นก็ยังคงรักษาไว้ได้อย่างน่าชื่นชม ในขณะที่บางอย่างก็เปลี่ยนแปลงและเลือนหายไปตามกาลเวลาตัวอย่างเช่น ที่นอบบางกอกน้อยที่ถือว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวมุสลิมบางกอกน้อย ที่ในอดีตเป็นสินค้าสำคัญขึ้นชื่อในเรื่องของคุณภาพแต่ปัจจุบันกลับหลงเหลือผลิตอยู่เพียงแห่งเดียว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความน่าสนใจที่สำคัญคือในท่ามกลางวัฒนธรรมชาวพุทธและบริบททางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ชุมชนมุสลิมในพื้นที่บางกอกน้อยยังคงสามารถธำรงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนมุสลิมไว้ได้อย่างไร ซึ่งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยคือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในพื้นที่ริมคลองบางกอกน้อยได้เป็นอย่างดี

อภิปรายผล

หากพิจารณาตามพื้นที่แล้วชุมชนมุสลิมริมคลองบางกอกน้อยฝั่งตรงข้ามกับสถานีรถไฟธนบุรีจะมีโรงเรือพระราชพิธี กั้นกลางอยู่ แต่เมื่อเดินลอดใต้สะพานอรุณอัมรินทร์เข้าไปด้านในของคลองจะพบกับชุมชนสันติชนสงเคราะห์ 2 ซึ่งเป็นชุมชนของชาวมุสลิมที่มีการรวมตัวกันอยู่อย่างหนาแน่น และเป็นชุมชนที่มีอยู่เดิมในลักษณะของเรือนแพในอดีต ที่น่าสนใจ

ก็คือ ชุมชนมุสลิมดังกล่าวมีการสร้างบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ของคลองบางกอกน้อยไม่ไช่บนฝั่งหรือบนแผ่นดิน ซึ่งอธิบายได้จากอดีตที่ลักษณะของบ้านเรือนที่เป็นเรือนแพที่ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของที่อยู่อาศัยมาเป็น “บ้านเรือน” จึงมีการปรับเปลี่ยนเกาะติดอยู่กับริมน้ำไม่ได้ขึ้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่บนแผ่นดิน ซึ่งการรวมกันในปัจจุบันมีลักษณะของเครือญาติสายสกุล เช่น สะมะมี มีสตูดิ และกะติมี เป็นต้น รวมถึงชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบมัสยิดอันซอริชซุนนะห์และที่ชุมชนสันติชนสงเคราะห์ 2 ต่างก็เป็นเครือญาติสายสกุลร่วมกันทั้งสิ้น

ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือในสมัยของการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยที่เกิดขึ้นครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น รูปแบบของการปรับปรุงบ้านเมืองส่วนใหญ่เป็นการสร้างโครงสร้างพื้นฐานแบบตะวันตก เช่น ถนน สะพาน หรือสถานที่สำคัญต่างๆ ส่งผลกระทบต่อความเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่เดิมในลักษณะของการเวนคืนที่ดินที่รัฐจำเป็นต้องใช้พื้นที่ กรณีการสร้างสถานีรถไฟธนบุรีก็เช่นกันได้ส่งผลต่อชุมชนมุสลิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่จะมีการก่อสร้าง ซึ่งชุมชนดังกล่าวจำเป็นต้องโยกย้ายออกจากพื้นที่ แต่ชุมชนดังกล่าวกลับเลือกขอแลกเปลี่ยนพื้นที่ของตนเองกับพื้นที่ฝั่งตรงข้ามคลองแทนการย้ายออกนอกพื้นที่

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมุสลิมริมคลองบางกอกน้อยในอดีตที่มีลักษณะของการตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ มีวิถีชีวิตสอดคล้องเส้นทางน้ำทั้งการอยู่อาศัย การประกอบอาชีพ รวมถึงวิถีวัฒนธรรม สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนหรือหมู่บ้าน แต่เดิมนั้นพิจารณาวิถีการดำรงชีวิตเป็นหลัก พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ สะดวกต่อการคมนาคม มีทรัพยากรเพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค ก็จะเป็นแหล่งที่ได้รับการคัดเลือกในการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของผู้คน เราจึงได้เห็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำอยู่จำนวนมาก โดยมีลักษณะการสร้างบ้านเรือนขนานยาวไปกับเส้นทางน้ำที่ต่อมาจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่เส้นทางคมนาคมแบบใหม่คือเส้นทางถนนแทน

อีกเหตุผลหนึ่งคือเรื่องของความผูกพันที่มีต่อท้องถิ่นหรือชุมชน เนื่องด้วยก่อนหน้านี้ ชุมชนมุสลิมมีมัสยิด (หลังเดิม) เป็นศูนย์กลางของชุมชน ภายในพื้นที่ของมัสยิดยังมีที่ฝังศพของบรรพชนที่มีการจัดทำไว้เป็นอย่างดี ดังนั้นความผูกพันที่มีต่อชุมชนจึงมีมาก เห็นได้จากเมื่อครั้งที่ต้องย้ายออกจากพื้นที่เนื่องจากโครงการก่อสร้างสถานีรถไฟบางกอกน้อยหัวหน้าชุมชนจึงได้มีการร้องขอทางราชการไม่ให้ทำลายที่ฝังศพของบรรพชนของตน

ซึ่งความผูกพันและความกตัญญูที่มีต่อบรรพชนของชาวมุสลิม ถือเป็นสิ่งสำคัญต่อความเป็นมุสลิมทุกคนกล่าวได้ว่าชุมชนมุสลิมโดยรอบมัสยิดบางกอกน้อยหรือมัสยิดอันซอริชซุนนะห์ เป็นชุมชนเก่าแก่ที่เชื่อได้ว่าแต่เดิมมีชาวมุสลิมตั้งบ้านเรือนอยู่ก่อนแล้ว ต่อมาเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ก็มีชาวมุสลิมจากกรุงศรีอยุธยาอพยพลงมารวมตัวเพิ่มเติมจำนวนมาก ชุมชนเดิมตั้งอยู่ริมฝั่งคลองทางด้านใต้ที่ปัจจุบันคือที่ตั้งของโรงพยาบาลศิริราชและสถานีรถไฟบางกอกน้อยหรือสถานีรถไฟธนบุรี ชุมชนดังกล่าวมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนมุสลิมที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลองบางกอกน้อยมาตั้งแต่อดีตนั้น สอดคล้องกับแนวคิดของสนธิ สมัครการ (2538: 2) ที่อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพฤติกรรมของกลุ่มคนในสังคม โดยเฉพาะการกระทำหรือพฤติกรรมทางสังคมที่สืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่มีต่อกัน รวมถึงแนวคิดของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2530: 22-23) ที่อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือความแตกต่างขององค์ภาวะอย่างหนึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับในเวลาที่แตกต่างกัน ส่วนโครงสร้างทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ของบุคคลทั้งครอบครัว ชนชั้น ชุมชน บรรทัดฐานทางสังคม และเป้าหมาย เป็นต้น ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงหรือความแตกต่างในความสัมพันธ์เหล่านี้

รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมุสลิมริมคลองบางกอกน้อยมีลักษณะเป็นแบบวิวัฒนาการ (Evolutionary change) ซึ่งเอสแมน (Esman) (อ้างถึงใน อนันต์ เกตุวงศ์, 2533: 45-46) อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงในลักษณะดังกล่าว เกิดจากการแพร่กระจายความคิดหรืออุดมการณ์ใหม่ และความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาการและ

เทคโนโลยีอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนสังคมเกิดความรู้สึกที่จะเปลี่ยนแปลง โดยเกิดความต้องการและเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงส่วนต่างๆ ของสังคม กระบวนการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างอิสระอยู่บนพื้นฐานความพร้อม ความพอใจ ผลประโยชน์ และการรวมกลุ่มของประชาชน โดยไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปเกี่ยวข้อง

จะเห็นได้ว่า พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยเกิดขึ้นจากความสามารถในการปรับตัวของชุมชนจนสามารถสอดคล้องกับสถานการณ์และบริบทของการเปลี่ยนแปลงมาแต่ช่วงเวลา จนนำมาซึ่งความสามารถในการดำรงตน ดำรงวิถีแห่งความเป็นกลุ่มคนที่นับถือศาสนาอิสลามได้อย่างน่าสนใจ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยสามารถใช้เป็นต้นแบบการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างแต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ดังนั้นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจึงควรนำรายละเอียดของการวิจัยดังกล่าวไปเป็นต้นแบบในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของกลุ่มคนที่มีความคิดความเชื่อแตกต่างกันในพื้นที่อื่นต่อไป

2. ประวัติศาสตร์ของชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยมีความน่าสนใจอย่างมากในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของไทย ดังนั้น ควรมีการนำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือหรือจัดทำสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลชุมชนและเผยแพร่ต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะมิติของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เท่านั้น ในขณะที่ชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยยังมีบริบทอื่นที่น่าสนใจอีกมาก เช่น อัตลักษณ์ มรดกภูมิปัญญา วิถีวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้นจึงควรทำการศึกษาในประเด็นดังกล่าวเพิ่มเติมต่อไป

2. การศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจถึงรากเหง้าของท้องถิ่น อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาวิจัยในประเด็นพัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนมุสลิมที่มีการกระจายตัวอยู่ทั่วไป

เอกสารอ้างอิง

กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ. (2545). *การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่เมืองบกในพื้นที่เมืองฝั่งธนบุรี*.

วิทยานิพนธ์การวางผังเมืองมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการวางผังเมือง, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กุสุมา รักขมณี. (2554). *ราชการุญบางยี่ขัน*. กรุงเทพฯ: สหพัฒนาการพิมพ์

กุสุมา รักขมณี. (2555). *100 ปี ราชการุญ*. กรุงเทพฯ: สหพัฒนาการพิมพ์

คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือสายสกุลสัมพันธ. (2543). *สายสกุลสัมพันธ 2543*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

ดิเรก ฮะกิมี่. (2558, 31 กรกฎาคม). ผู้อาวุโสประจำมัสยิดบางกอกน้อย. *สัมภาษณ์*

ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช. (2553). *จากปากน้ำสู่อยุธยา : ทำเนียบนามโบราณในแผนที่ฝั่ง*. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ เรื่อง “จดหมายเหตุสยาม : จากกรุงธนบุรีศรีมหาสมุทรถึงเมืองจันทบูร” ณ ห้องกรุงธนบอลรูม โรงแรมรอยัลริเวอร์ บางพลัด กรุงเทพมหานคร ในวันที่ 22-23 กรกฎาคม 2553.

พรพรรณ ศรีศิริรัตน์. (2549). *ความสำคัญของชุมชนสองฝั่งคลองบางกอกน้อย*. สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

90 วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี

- วัลลี นวลหอม. (2554). พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ.2398-2488. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สนิท สมัครการ. (2538). การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาทางสังคม. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์
- สุภาภรณ์ จินตมณีโรจน์. (2554). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นย่านเก่าในกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: จhk.เอราวิณการพิมพ์
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2530). *คุณภาพและคุณธรรมในการพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์.
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด. (2541). กลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในธนบุรี. *วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 4 (1), 63-78.
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด และต๋นัย มู่สา. (2541). *การพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ :ชาวไทยมุสลิม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
- อนันต์ เกตุวงศ์. (2533). *การบริหารการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์